

УДК 37.015.31-053.6:784.4

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.339670>

Ірина Малашевська, доктор педагогічних наук, професор
кафедри музичного мистецтва і методики навчання

Університету Григорія Сковороди в Переяславі

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6148-901X>

Лариса Кожевнікова, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри музичного мистецтва і методики навчання

Університету Григорія Сковороди в Переяславі

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8535-8727>

Алла Захарченко, старший викладач кафедри
музичного мистецтва і методики навчання

Університету Григорія Сковороди в Переяславі

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7821-3047>

ТВОРЧИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО МУЗИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ

У статті розглядається творчий розвиток дітей підліткового віку засобами українського музичного фольклору. Значення музичної, народної творчості як ефективного засобу формування національної самосвідомості дітей підліткового віку. Акцентується увага на потенціалі народної вокальної музики у розвитку патріотичних почуттів, любові до рідної культури, історії та мови. Аналізуються основні форми і методи використання фольклору як у загальній музичній освіті так і у спеціалізованій музичній освіті. Розглядаються синкретичність народно-творчих жанрів. Знайомство дітей підліткового віку із системою художніх засобів, розкриття змісту народної пісні. Надаються учням у достатній мірі необхідні теоретичні знання, навички, уявлення про національну ідентичність та глибоке пізнання народної пісні, що сприяє вихованню у них високої культури спілкування з носіями фольклору.

Ключові слова: загальна музична освіта; спеціалізована музична освіта; український музичний фольклор; народна пісня; ігри; творчий розвиток; національно-патріотичне виховання.

Лит. 6.

Iryna Malashevskaya, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor of the Musical Arts and Teaching Methods Department,

Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6148-901X>

Larisa Kozhevnikova, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Musical Arts and Teaching Methods Department,

Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8535-8727>

Alla Zakharchenko, Senior Lecturer of the
Musical Arts and Teaching Methods Department,

Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7821-3047>

CREATIVE DEVELOPMENT OF ADOLESCENTS THROUGH UKRAINIAN MUSICAL FOLKLORE

The article discusses the creative development of adolescents through Ukrainian musical folklore. It examines the significance of musical and folk art as an effective means of shaping the national identity of adolescents. It emphasises the potential of folk vocal music in developing patriotic feelings and a love for one's native culture, history and language. The functioning of the Ukrainian system in Ukraine in the past and present, on the basis of national identity as its defining constant, is characterised. The essence of the concept of national-patriotic education in the Ukrainian context is revealed. It is noted that the formation of patriotic values in the younger generation is one of the tasks of modern schools, based on feelings of love for Ukrainian songs and respect for the traditions and culture of the folk heritage. The main forms and methods of using folklore in both general music education and specialised music education are analysed. Introducing teenage children to the system of artistic means, revealing the content of folk songs. The syncretism of folk creative genres, especially song folklore, and its influence on the formation of civic consciousness in adolescents is considered. After all, it often reflects the struggle for freedom, dignity and honour, which is extremely relevant in today's reality.

The formation of national and patriotic self-awareness in the younger generation is one of the key tasks of the modern Ukrainian school. In times of globalisation, information overload and the loss of traditional culture, it is becoming increasingly important to return to the roots of national spirituality. Students are provided with the necessary theoretical knowledge, skills,

and understanding of national identity, as well as a deep knowledge of folk songs, which helps to foster a high culture of communication with the bearers of folklore.

Keywords: *general musical education; specialized musical education; Ukrainian musical folklore; folk song; games; creative development; national-patriotic education.*

Постановка проблеми. У надзвичайно важкий час повномасштабного вторгнення росії в Україну український музичний фольклор, як спадщина і гордість національної культури, в освіті набуває актуального значення. Вплив фольклору на вітчизняну музичну освіту стає багатограним. Передусім народна пісня, музика є пріоритетним фундаментом для творчого розвитку дітей підліткового віку, формує уявлення про національну ідентичність, самосвідомість, допомагає зрозуміти своє місце у соціумі, особисту роль та внесок у життя країни. На сьогоднішній день актуальними питаннями в сфері культури, освіти є ті, що насамперед стосуються збереження національної спадщини, вивчення і пропаганди різних видів народного мистецтва. Співучий український народ володіє невичерпним багатством народних пісень, що здавна виконувались як сольо, так і колективно. Нині ці традиції виконання народних пісень продовжують жити. Саме сьогодні у репертуарі багатьох українських співаків народна пісня, музика займає провідне місце. Українські пісні співають не лише в Україні, але і далеко за її межами. Пісня здобула визнання в цілому світі. Тому, музично-пісенний фольклор особливо впливає на формування громадянської свідомості дітей підліткового віку, адже в ньому часто відображено боротьбу за волю, гідність, честь, що є надзвичайно актуальним у сьогоднішніх реаліях. Формування національно-патріотичної самосвідомості молодого покоління – одне з ключових завдань сучасної української школи. У часи глобалізаційних процесів, інформаційного перенасичення та втрати традиційної культури актуальним стає звернення до витоків національної духовності. Саме музичний фольклор, як глибинний пласт народної культури, має великий виховний потенціал, що може бути використаний у навчально-виховному процесі для формування в дітей підліткового віку патріотичних почуттів, поваги до традицій, любові до Батьківщини.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Аналіз наукової літератури показує, що проблематикою українського музичного фольклору займалися видатні науковці: В. Антонюк, А. Іваницький, Н. Калуцка, О. Коломєць, О. Семенов, Т. Полковенко. В аспекті обраної теми також викликають інтерес дослідження, в яких розглядаються основні вектори формування музично-творчих здібностей школярів, розвитку музично-естетичної культури учнів (О. Бурська, І. Гринчук, Д. Джола, Г. Падалка, О. Рудницька, О. Ростовський, А. Щербо та ін.).

Чимало наукових досліджень приурочені народності виховання. У цьому контексті велике значення мають наукові внески вчених, які висвітлюють різні аспекти цієї проблеми (К. Ушинського, П. Куліша, М. Костомарова, І. Огієнка, М. Грушевського, С. Русової, І. Мірчука, П. Юркевича, В. Яніва та ін.).

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, проблема творчого розвитку дітей підліткового віку засобами українського музичного фольклору ще не отримала достатнього практичного втілення в існуючій системі музичного навчання та виховання. Ця проблема є актуальною для обґрунтування наукової педагогічної парадигми сучасної мистецької освіти.

Мета статті – розкрити сутність творчого розвитку дітей підліткового віку засобами українського музичного фольклору.

Виклад основного матеріалу. Принципово значущим станом у формуванні та становленні творчої особистості є період шкільного виховання і навчання. Якщо розглядати творчість у широкому контексті як категорію розвитку людини та суспільства і у вузькому як умову для розвитку дитини засобами музики, особливу увагу необхідно надавати національному вихованню, зокрема його складовій – творчому розвитку особистості. Музично-творча діяльність учнів, яка відбувається в процесі опанування музичним матеріалом, особливо в дітей підліткового віку, досить активно формуються музично-творчі здібності, які, в свою чергу, позитивно впливають на інтелектуальний та загальний розвиток особистості.

Практика та досвід показують, що вирішенню широкого кола педагогічних завдань пов'язаних із музично-творчою освітою особистості підліткового віку, сприяє український дитячий музичний фольклор. Фольклор – це джерело, з якого починається становлення національної культури, яка сприяє вихованню патріотичних почуттів у дітей та дорослих на основі української народної пісні, їх духовному розвитку, пізнанню світу, формуванню світогляду. У ньому відображаються не лише естетичні й етичні ідеали українського народу, а його історія, філософія, психологія, дидактика – вся ціннісна система та культура і спадщина. Вивчаючи фольклор здобувачі знайомляться з українською народною творчістю, різновидами пісенного фольклору, мають можливість розкривати пісенні шедеври українського народу. Засвоєння музичного фольклору, його процес, ґрунтується учнями підліткового віку при наявності у них природного

загальномузичного інстинкту, який закладений генетично. “Українська нація не даремно вважається науковцями самою музичною у світі. Українці “одарені” з природи великими музикальними здібностями і поетичним талантом, мають у порівнянні з іншими східнослов’янськими народами найбагатшу, найбільш розвинену народну поезію” [6, 232].

Однією із головних функцій фольклору є задоволення природної потреби людини у самовираженні й спілкуванні. Гармонійні поєднання жанрів музичного фольклору та пісенно-ігрових методів, закладені в творах українських письменників, народних творах і створюють умови для природного формування музичних здібностей учнів підліткового віку та формують у них внутрішні потреби реалізації творчих можливостей, що позитивно впливає на підвищення інтелекту, становлення творчої самореалізації особистості.

Головне завдання вчителя загальної школи та спеціалізованої музичної, навчити учнів, через український музичний фольклор, глибоко і естетично, повноцінно сприймати фольклорні твори, осмислювати, міркувати, фантазувати над психологією, філософією народних пісень, казок, легенд, оповідань, ігор, музичних вистав, співвідносити почуте чи самостійно виконане з власним уявленням і цінностями. Культура виховання українського народу заснована на використанні фольклорних здобутків, має універсальний характер, які можна ефективно використовуватися в роботі з дітьми різного віку. Вплив музичного фольклору активізує центр уваги, природної і музичної пам’яті, мислення, мовлення, що водночас гармонізує особистість. Фольклорний матеріал виступає джерелом знань про навколишній світ, стає необхідною умовою національно-патріотичного виховання дитини, орієнтує на успішне навчання та здоровий спосіб життя [2, 87–88].

Опрацюючи науково-методичну літературу та спираючись на власний досвід, ми можемо стверджувати, що надзвичайно багато задоволення, радості, знань дають дітям підліткового віку ігри з дорослими. Забавлянки, розваги, пестощі, рухи під музику, емоційний контакт з близькими викликають бадьорий, веселий настрій дитини, бажання повторити, запам’ятати їх, що в свою чергу сприяє розвитку розмовного діалогу, активізації почуттів, формуванню свідомості, а також розвитку музичних здібностей, музичного слуху, ритму, пам’яті. Ігровий жанр українського дитячого музичного фольклору історично пов’язаний з підготовкою молодого покоління до дорослого життя. Темі працездатності, здоров’я, дружби, доброти, мудрості, цнотливості звучать у багатьох народних піснях [4, 38]. Саме народна пісня виховує та розвиває у дітей підліткового віку високу культуру спілкування з музичним фольклором та особливо

впливає на формування їх громадянської свідомості. Національно-патріотичне виховання молоді у всі часи було і є важливим вектором розвитку української педагогічної думки. Упродовж багатьох століть на теренах нашої країни відбувалося формування виховних традицій вітчизняної педагогіки. Українська педагогічна культура в сучасному суспільстві постає як феномен, який виник у процесі тривалої історичної еволюції. Її концептуальну основу становлять ідеї гуманізму, демократизму, духовності, патріотизму тощо.

Як виникає справжня народна українська пісня? Спочатку слова й музика льються з серця одного автора, потім їх підхоплюють десятки, сотні вуст. Мелодія змінюється, слова варіюються, а першоджерела творів про маму, кохання, біль, героїчні подвиги губяться у далекому історичному минулому. Залишається тільки весела або сумна мелодія, щира, правдива, просякнута духом простих людей. Є десятки видів українських народних пісень, нижче наведені найпоширеніші серед них.

- За періодом в історії: кріпацькі, чумацькі, козацькі, рекрутські, емігрантські, стрілецькі, тощо.

- Обрядові: на заручини, весільні, до жнив, веснянки. Сюди ж відносяться купальські пісні, щедрівки та колядки.

- Побутові: важке життя селян, панщину, кумів, сватів, жартівливі, колискові. Ліричні, щасливе й нещасне кохання.

- Героїчні подвиги народних улюбленців: гетьманів, керівників повстань, опришків.

- За географічним виникненням: популярні лемківські, наддніпрянські, галицькі, бойківські, поліські та інші.

Кріпацькі нарікання на важку долю важко знайти у відомих збірниках XVIII – початку XX ст. Панство та шляхта старалися приховати проблему класової боротьби, тож у текстах про Україну переважали любовні чи жартівливі мотиви. Але в деяких джерелах збереглися такі українські народні пісні. Отже, немає жодної події чи з життя чи побуту які б не були описані в чарівних в текстах про Україну. Наш народ оспівував все, що бачив, чув, відчував: вишитий рушник оберіг, сонце, зорі, квіти, тварин, мальви. Війни проти ворогів, хвилювання наречених перед весіллям, жнива, кріпацькі поневіряння – кожна життєва подія кожна описана по-своєму, унікально, хоча часто зустрічаються схожі мотиви [3]. Особливу любов викликає багрянний символ держави – калина, її згадують у багатьох популярних піснях. Найвідоміша серед них “Ой у лузі червона калина”, насправді, авторська пісня, написана Степаном Чарнецьким. Поет написав її до п’єси-опису життя славетного гетьмана Дорошенка, але слова і музика так припали людям до душі, що стала справжнім гімном січових стрільців та поповнила скарбницю національної культур-

ної спадщини [1]. Що б не співали прості люди, всі види українських пісень лунають у серцях нащадків у нашій країні чи за кордоном протягом століть. Хоч за радянських часів колядки чи щедрівки та інші обрядові пісні звучали значно рідше через заборону релігії, нині популярні обрядові пісні знову звучать майже в кожній домівці. Тому, так надважливо формувати національно-патріотичну свідомість молодого покоління саме через вивчення музичного пісенного фольклору.

Фольклорні пісні, як правило гармонійно пов'язані з іграми, хороводами у яких найбільш яскраво відображені національні риси української спадщини. Саме своєрідні ігри-змагання з танцювальними рухами та імпровізацією сприяють національно-патріотичному вихованню підростаючого покоління. Граючись з учнями в українські музично-фольклорні народні ігри, потрібно використовувати прийом діючої співучасті дітей, моделювати фрагменти життя, пов'язувати реальні взаємини дітей та дорослих з ігровою ідеєю, залучати до пошукової діяльності, самостійності, розвивати фантазію.

Музично-фольклорне середовище впливає на оволодіння учнями необхідних умінь та навичок для здійснення спільної музичної діяльності та формуванню й розвитку музичних здібностей. Поступово у дітей диференціюється почуття ритму, розвивається музичний слух, що сприяє адекватному сприйманню музики її ладового забарвлення, допомагає розрізняти музичні твори за характером, змістом, художнім образом та засобами музичної виразності.

Потрібно також звернути увагу, що використовуючи у своїй вимові прислів'я і приказки діти підліткового віку навчаються виразно, логічно, обґрунтовано виражати свої думки і почуття, що надає мові інтонаційного забарвлення, яскравості, впевненості. За допомогою лаконічності, чіткості, ритмічності, притаманних малим формам українського фольклору, учні навчаються чіткій і дзвінкій вимові, переборюють мовні труднощі, вдосконалюють вокальну дикцію. В українській системі виховання споконвіку використовувалися фольклорні тексти, які є справжнім джерелом людської мудрості, виразником народного світогляду, скарбницею національної духовності [5].

Висновки. Музичний фольклор є могутнім засобом формування національної самосвідомості дітей підліткового віку. Його використання в загальній музичній освіті так і у спеціалізованій музичній освіті сприяє не лише естетичному розвитку учнів, а й вихованню активних громадян, свідомих своєї національної приналежності. В умовах війни звернення до народної творчості – це не лише збереження культурної спадщини, а й шлях до форму-

вання стійкої ідентичності молодого покоління. Отже, як феномен вітчизняної народної етнопедagogіки, український музичний фольклор має неоцінене значення в сучасній педагогічній практиці та є багатограним матеріалом для використання в роботі з учнями саме підліткового віку як засіб становлення національно-патріотичного виховання, формування музично-творчих здібностей і загального розвитку особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк В.Г. Українська вокальна школа: етнокультурологічний аспект. Монографія. Українська ідея, 2001. 144 с.
2. Іваницький А.І. Історичний синтаксис фольклору. Проблеми походження, хронологізації та декодування народної музики. Вінниця : Нова книга, 2009. С. 195–233.
3. Калуцка Н.Б., Пархоменко Л.О. Олександр Кошиць. Мистецька діяльність у контексті музики ХХ століття. Київ: Фенікс, 2012. С.117–119.
4. Коломоєць О.М. Український народний спів як синтез національної традиційності та академічного хорового виконавства. Проблеми сучасної педагогічної освіти : збірник наукових праць. Педагогіка і психологія, 2012. № 37. Ч. 1. С. 36–41.
5. Полковенко Т.В. Джерела української етнопедagogіки: дитячий фольклор. URL: <http://personal.in.ua/article.php?id=615> (дата звернення: 20.06.2025).
6. Семенов О.М. Український фольклор: Навчальний посібник. Глухів : РВВ ГДПУ, 2004. С. 254.

REFERENCES

1. Antonyuk, V.H. (2001). *Ukrainska vokalna shkola: etnokulturolohiichnyi aspekt* [Ukrainian vocal school: ethnocultural aspect]. *Monograph*. The Ukrainian idea, 144 p. [in Ukrainian].
2. Ivanytskyi, A.I. (2009). *Istorychnyi syntaksys folkloru* [Historical syntax of folklore]. *Problems of origin, chronology and decoding of folk music*. Vinnytsia, pp. 195–233. [in Ukrainian].
3. Kalutska, N.B. & Parkhomenko, L.O. (2012). *Oleksandr Koshyts. Mystetska diialnist u konteksti muzyky XX storichchia* [Oleksandr Koshyts. Artistic activity in the context of music of the 20th century]. Kyiv, pp. 117–119. [in Ukrainian].
4. Kolomoets, O.M. (2012). *Ukrainskyi narodnyi spiv yak syntez natsionalnoi tradytsiinosti ta akademichnoho khoro-voho vykonavstva* [Ukrainian folk singing as a synthesis of national tradition and academic choral performance]. *Problems of modern pedagogical education: a collection of scientific papers. Pedagogy and psychology*, No. 37. part. 1. pp. 36–41. [in Ukrainian].
5. Polkovenko, T.V. *Dzherela ukrainskoi etnopedahohiky: dytiachyi folklor* [Sources of Ukrainian ethnopedagogy: children's folklore]. Available at: <http://personal.in.ua/article.php?id=615> (Accessed 20 June 2025). [in Ukrainian].
6. Semenog, O.M. (2004). *Ukrainskyi folklor* [Ukrainian folklore: Study guide]. Glukhiv, p. 254 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.06.2025